

KAZAKİSTAN'IN DÖVİZ POLİTİKASININ GENEL DURUMU

Giriş

1991 yılından itibaren Kazakistan'da ekonominin yenilenmesine yönelik radikal reformlar yapılmaya başlandı. Piyasa ekonomisine geçiş, maliye ve kredi politikalarında düzenli koordinasyon olmamasından ve eski SSCB Cumhuriyetlerinin aralarındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin bozulmasından kaynaklanan sert kriz koşullarında gerçekleşmeye başladı.

1993 yılının Kasım ayında Tenge olarak adlandırılan ulusal para devreye sokuldu. Tenge'nin çıkarılması, maliye ve kredi reformlarına gerçek bir destek sağladı. Bu, yenilenme sürecinin ikinci aşaması idi. Bu aşamanın temel özelliği, Ulusal Banka (Merkez Bankası)'nın ve hükümetin makroekonomik politikalarının uygulanmasında birbirinden bağımsız olmasıdır.

Tenge'nin konvertibilitesi ve diğer ülke paralarının karşısında değer kazanması için, istikrarı sağlanmış ulusal bir ekonomiye dayanması gerekmektedir. Ancak, dış ülkelerle ticari ve ekonomik ilişkilerin acele liberalizasyonu sonucu olarak, ülke içine aşırı miktarda dolar girmesi ekonomide bir çok problem yarattı. Üst Yönetim Örgütleri, Ulusal Banka, hukuki ortam ve ekonominin kendisi dahi, milli para tanzimine ve milli paranın ülke içinde tedavülüne hazır değildi.

Kazakistan'ın iç piyasasına büyük miktarda yabancı döviz girmesi, ülke içinde nakit doların kullanımına dayanan parasal ekonominin oluşmasına neden olmuştur.

I. Tenge Kuru: Dinamikler ve Trendler.

Tenge'nin devreye sokulmasından bu yana üç yıl geçmiştir. Bu zaman süresince hem genel durumda, hem de oluşmakta olan döviz piyasanın durumunda büyük değişiklikler yaşandı.

Kazakistan Bankalar arası Döviz Borsasının, ticari bankaların ve döviz bürolarının döviz satın alma kurları analizlerine bakacak olursak, iki önemli aşamayı belirleyebiliriz. **Birinci aşama** (Kasım 1993 - Mayıs 1994) Tenge'nin müthiş düşüşünü göstermektedir. İkinci aşamada (Haziran 1994'ten itibaren) enflasyon oranları Tenge'nin düşüş oranlarını aşmış ve Tenge kurunun başka sert dövizlere göre düşmesi genelde sabit bir şekilde gerçekleşmiştir, (bkz. Tablo 1.1) Tenge'nin dolar ve Marka göre devalüasyon tempoları, 1995

Nurjan ERBOSINOV

*Ahmet Yesevi Ü. Sosyal Bilimler Enst.
Ekonomi B. Arş. Görevlisi*

yılında 1994 yılına göre birkaç kat azaldı. Yabancı dövizlerin Tenge'ye göre kıymet kazanması, yani kurların artması istikrarlı şekilde gerçekleşti. Ancak istisna olarak 1995 yılının yaz aylarında Tenge kuru dolar kuruna göre müthiş bir şekilde değer kazandı. Bu, dolar talebinin azalması ve arzının artmasının bir sonucu olarak meydana geldi. Piyasadaki dolar miktarının çoğalmasını gösteren şu rakamları sunabiliriz: İlk talep ve arzdaki fark Haziran ayında 66.3 milyon dolar olurken, Temmuz ayında bu fark 65.8 milyon dolara ulaştı. Bunun sonucu olarak, 15-16 Haziran'dan itibaren doların değeri azaldı ve Temmuz ayı sonunda da aniden düştü.

Dolar miktarının çoğalması ve değerinin düşmesinin temel sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

- Mutlak ödemelerle karşı karşıya kalan şirketlerde ve kurumlarda Tenge miktarının yetmemesi;
- İhracattan dolayı büyük miktarda dövizin girmesi;
- Yabancı idareye devredilen büyük şirketlerde maaşların ve borçların ödenmesi.

En son faktör, dolar arzının yükselmesinin temel nedeni oldu.

Halkın 1995 yılındaki gelir ve harcama analizi, halkın dövizini satın almasında istikrarlı artışları gösteriyor. Meselâ, 1995'in Şubat ayından Mart ayına kadar Milli Gelir 13.9 milyar Tenge'den 19.6 milyar Tenge'ye yükseldi ve uyumlu olarak, dövizin de satın alınması 4.1 milyar Tenge'den 6.1 Tenge'ye yükseldi. Mart ayında ise, Milli Gelir 25.8 milyar Tenge oldu, dövizin satın alınması ise 7.4 milyar Tenge olarak gerçekleşti.

Halk arasında, reel gelirlerini düşürmemek için büyük miktarlarda nakit dövizin satın alınması adet haline geldi.

Yabancı döviz, para ve döviz tedavülünün ulusal kanallarına girdi, güncel hesapların da yayılmış bir türü oldu.

Kurun durumunu incelerken, uzun dönemli sebepleri ve faktörleri değil, yapısal makro ekonomik değişikliklere bağlı, cari ekonomik süreçleri ve devletin tanzimi altında olan politikalarını hesaba katmalıyız.

Ülkenin genel döviz ve finansal durumunu, ticaret dengesi yansıtmaktadır. Ticaret dengesinin, döviz kuruna ve politikasına büyük etkisi vardır.

Meselâ, Dış Ticaret Dengesi'nin kötüleşmesi, döviz kontrolünün sertleşmesini getirecektir.

Kazakistan'ın Dış Ticaret Dengesi kötü durumdadır. Bunun sebepleri, ihracatın azalması ve dış borçların yükünün artmasıdır. Bu harcamalar, net altın döviz rezervlerinin yükselmesine imkân vermemektedir. Tablo 1.2'de görüldüğü gibi, bu rezervlerin yükselme tempoları brüt dış aktiflerin yükselme tempolarından daha düşüktür. Kazakistan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'nın verilerine göre, dış borçların yük oranının (dış borçların servis harcamalarının ihracattan gelen döviz getirisinin hacmine oran), %23-25 olduğu görülür.

Döviz kurunun tanziminde Ulusal Banka, (Merkez Bankası) klasik para-kredi enstrümanlarını kullanmaktadır. Bu enstrümanlar ulusal parayı belli yükseliş ve düşüş aralıklarında tutma amacı ile gerçekleştirilen açık piyasa müdahaleleridir.

Kazakistan Bankalar arası Döviz Borsasında (KBDB) gerçekleştirilen Ulusal Banka'nın (MB) müdahalelerini analiz edersek, yukarıda belirtmiş olduğumuz birinci dönem içinde Ulusal Banka çoğunda Tenge'nin düşüşünü engellemek için döviz satma operasyonları yaptı; ikinci dönemde ise, sadece satmakla yetinmedi, dövizini satın alma imkânına sahip oldu. Tenge kurunun gerçekçi olmayan yükselişini engellemek amacıyla 1994 Haziran-Ağustos aylarında dövizini büyük miktarda satın aldı.

Rus Rublesi karşısında Tenge kurunun durumuna, (iki ülkede de enflasyonun olumsuz etkilerinin yanısıra, iki ülke kurumlarının ve şirketlerinin birbirine bağlı olması), karşılıklı ödeme hesaplarının türleri ve diğer bazı faktörler tesir etmektedir. Komşu ülkelerle ticaretimize bakacak olursak; yatırım mallarının payı ithalatta %88.88, ihracatta %93.97 (Ocak-Eylül 1994) olduğunu görürüz. Söz konusu malların ithalatı 27.1 milyar Tenge (Rusya'dan ithalatın payı 22.7 milyar Tenge), ihracatı ise 37.6 milyar Tenge'dir (Rusya'nın payı 30.3 milyar Tenge). Doğrudan ilişkilere ve takasa ithalatın payı %89.46, ihracatın ise %53.48'dir. Bu rakamlara dayanarak, yatırım mallarının fiyatının yükselmesiyle komşu ülkelerle olan ekonomik ilişkilerimizin, Tenge'nin iç istikrarına tesir edebileceği sonucuna ulaşırız. Doğrudan ilişkilere ve takas aracılığıyla söz konusu ülkelere yatırım mallarının girişi büyük miktarda olduğu için, Kazakistan'ın kurumlarının

ve şirketlerinin yabancı dövizde olan ihtiyacını azaltmaya imkan sağlamaktadır. Böylece komşu ülkeler, Kazakistan'ın dolar donörü durumunda değildir. (Tablo 1.3, 1.4,1.5)

Tenge'nin kuruna, yukarıda söylediğimiz gibi, enflasyonun da büyük bir etkisi vardır. Enflasyon ve devalüasyon arasında açık ilişki olmasa bile, son aylarda enflasyon oranlarının düşmesinin pozitif etkilerini görüyoruz.

Sert dövizlerin talebinin artmasında, 1994 Ekim ayındaki ekme fiyatlarının liberalizasyonu da önemli sebeplerden biridir. Tüketici fiyatlarının jlikselmesi, sert dövizlerin kullanımının artmasına neden olmaktadır.

Politik ve ekonomik kararların alınmasından dolayı meydana gelen enflasyon beklentilerinin zararları büyüktür.

Döviz piyasasının durumunun göstergesi, borsa döviz kuru (borsa kuru) ile piyasa (nakit) kuru arasındaki farktır. Bu iki kur arasındaki farkın büyük olmaması, döviz piyasasının liberalizasyonunu ve Ulusal Banka (MB) tarafından düzenlenme seviyesini göstermektedir.

Dış ülkeler tarafından Tenge talebini oluşturan faktörlere bakacak olursak, kısa zaman aralığında olumlu değişimler olmayacağını görüyoruz. Çünkü ülkemizin, rekabet gücü olan mal ve hizmetlerin ticareti, teknolojik ve bilgi işbirliği, sermaye ve işgücü hareketleri, turizm gibi uluslararası ekonomik işbirliği alanlarında önemli role sahip olması gerekir. Bu alanlarda ilk adımlar atılmış ve gelişme için belli bir süre gerekmektedir. Kazakistan'ın esas ticari partneri Rusya ile sıkı ekonomik ilişkileri olmasına rağmen, Rusya borsasında Tenge talebi, Kazakistan borsasında Ruble talebine göre 10 kat azdır.

Özet olarak, meydana gelen pozitif gelişme hareketlerinin sabit eğilime çevrilmesini sağlayan objektif şartlar yetersizdir. Ekonomistlerin analizlerine göre, kısa vadede sadece net altın döviz rezervlerinin yükselmesi ve Tenge kuruna enflasyon etkisinin azalması söz konusu olabilecektir. Enflasyon oranlarının azalması ve iç Tenge piyasasının faizleri enflasyon oranlarını aştığı zaman, dolar talebinin (özellikle ticari bankalar tarafından) azalması muhtemeldir. Bu da cari döviz politikası ile Tenge kurunun istikrarlı ve tanzim altında bulunarak düşme politikasının devam etmesine imkan verecektir. *bilig-2/Yaz*

II. Tenge Kurunun Stabilizasyon Problemleri ve Döviz Piyasası'nın Durumu

Ulusal para sisteminde olumlu gelişmeler kaydedildi. Döviz büroları, temsilci bankaların şebekesi, bankalar arası döviz borsası gibi fonksiyonel yapılarıyla döviz piyasası oluşturuldu. Hukuki bazda da döviz tanzimi mekanizmaları, kambiyo işlemleri, dış faaliyetlerin karşılanması ve yabancı sermayenin girmesi için hükümet tarafından teminatların verilmesi vs. gibi konular düzenlenmektedir.

Ancak herhangi bir yeni ve karmaşık işte olduğu gibi burada da çözülemeyen problemler mevcuttur. Onun için de optimal döviz rejiminin seçilmesi ve uygulanması konusu önemlidir.

Net bir şekilde esnek ve sabit döviz kurlarının uygulanması pratik olarak imkansız olduğundan dolayı, öyle bir rejim seçilmeli ki, bir yandan makroekonomik şartları hesaba katsın, öte yandan ise ülkedeki makroekonomik düzenlemeleri teşvik etsin. Bu amaca uygun olan tanzim altında bulunan esnek döviz kuru uygulanması gerekmektedir.

Döviz kurunun desteklenmesine yönelik döviz müdahaleleri, döviz tanzimi ve kısıtlamaları, optimal faiz politikası gibi tedbirler bilinmektedir.

Döviz tanzimini, finansal piyasalar, ödeme sistemlerinin geri kalması ve aksaklıkları olumsuz yönde etkilemektedir. Bunların temel sebeplerini açıklamaya çalışalım.

Tenge kuru politikasında, enflasyonun etkisi çok büyüktür. Ulusal malların ve hizmetlerin rekabet gücü olmadığı için, Tenge'nin piyasa kuru onun "fiyat" paritesinden aşağıda tutulmaktadır. Meselâ, 1995 yılının sonuçlarına göre, şirketlerin ve kurumların döviz hesaplarına 3350 milyon dolar yatırıldı. Aksi halde, Kazakistan üreticileri iç ve dış piyasalarda çalışma imkanını kaybederdi. Bütün dış işlemleri için kurun desteklenmesi, hammaddelerin iç fiyatının yükselmesine, üretim masraflarının gittikçe büyümesine sebep olmaktadır.

Üretim masraflarının sürekli olarak artması, yatırım kaynaklarının darboğazını ve ekonominin yenilenme teşviklerinin azaltılması sonucunu doğurur. Belirtmemiz gerekir ki, üretilen milli ürünlerin düşük kaliteli olması, Tenge kuru belirlemesinin en önemli unsurlarından biri ve enflasyonun da temel sebeplerindendir. Sadece ham-

madde sektörlerinin gelişmesine dayanma (petrol, gaz vs.) hâlâ gündemdedir; bu da ekonomiye, yabancı yatırımcıları çekme özelliğinden anlaşılmaktadır.

Enflasyonu düşürmek amacıyla vergilerin azaltılması, maliyetten %5 ödeme vergisinin kaldırılması gibi makroekonomik tedbirler alındı. Hükümet, 1995 yılının sonunda sosyal ödemeleri yerel idare yönetimlerinin bilançosuna devretti. Bu da maliyeti düşüren unsurlardan biridir. Şimdilik Ulusal Banka (MB)'nin reel faiz oranı %50-60'dır ve düşme eğilimi de söz konusu olabilir.

Enflasyonu dengede tutmasının ve Tenge'nin istikrarını sağlayan makroekonomik politikalar ile tekelleşmeye karşı çıkarılan uygulamaların önemi çok büyüktür. Bunlarla beraber iç döviz piyasasının, sermaye hareketlerinin, bankaların dış faaliyetlerinin düzenlenmesi gibi başka regülatörlerin de kullanılması gerekir.

Tenge'nin kuruna ülkenin iç finansal durumu da doğrudan doğruya etki etmektedir.

Şirketlerin reel ekonomik şartlarda kısa dönemde finansman kaynaklarını stabilize etmesinde öz sermayesi ve bütçe kaynakları gibi geleneksel yatırım kaynakları önemli olacağı için, finansman kaynaklarının maliyetinin stabilizasyonunun önemli vasıtalarını şöyle sıralayabiliriz:

- Bütçeleme sürecinin ve onun ekonomideki genel finansal duruma etkilerinin istikrarlı hale getirilmesi;

- Enflasyonu teşvik eden bütçe açıklarının para emisyonu ile kapatılma politikalarının zaman içinde kaldırılması;

- Ekonomik birimlerin mali durumunun iyileştirilmesi;

- Bankacılık sisteminin faaliyetlerini reformlar aracılığıyla yatırıma dönük yönlendirilmesi.

Kazakistan'ın iç döviz piyasasında kambiyo işlemlerinin %80'ni dolarla yapılan "SPOT" işlemi oluşturmaktadır, azalma oranına göre sırasıyla Rus Rublesi ve Alman Markı işlem görmektedir. Kambiyo işlemlerinin büyük kısmı, Kazakistan Bankalar arası Döviz Borsası'nda yapılmaktadır. Ek olarak, vadeli "forvvard" ve "furure" işlemleri de kullanılmaktadır.

1995 yılının başından beri Ulusal Banka, kambiyo risklerinin olası zararlara ("hedgering") karşı tedbir enstrümanlarının gelişmesinde ve

"forward" işlemlerinin büyümesinde bankalar arası pazarın büyümesine önem vermektedir.

1995 yılının ikinci yarısından itibaren Ulusal Banka, gelişmiş ticari bankalar ile birlikte döviz piyasasının "ON-LINE" rejimine geçmesi doğrultusunda işbirliği çalışmalarına başladı.

1994 yılı içinde döviz iç piyasası ekstensiv bir gelişme kaydetti. Ulusal Banka verilerine göre, 1994 yılının sonunda gerçekleşen kambiyo işlemlerinin hacmi, Tenge'nin mevduattaki faizlerinin pozitif şekilde sağlanması şartıyla objektif olarak maksimum seviyesine ulaştı.

Böylece nakit döviz ile kambiyo işlemlerinden yüksek getiri sağlanmasından dolayı, bankalarla döviz büroları arasındaki rekabet, 1996 yılı içinde alıŖ-satıŖ arasındaki farkı minimize edecektir. Bunun için Ulusal Banka tarafından alınan tedbirler de etkili olacaktır.

Büyük bir eksiklik olarak döviz kurlarının bölgesel farklılıkları söz konusudur. Bölgelerde bankaların kambiyo işlemleri hacminin büyümesini teşvik edici tedbirler aracılığıyla bu farklılıkları minimize etmek gerekir.

Ulusal Banka refinans (reeskont) oranı reel olarak pozitif tutulmaktadır (yani enflasyon oranından yüksek) ve para talebin tanzim etmesinde temel parametresi sayılmaktadır. Enflasyon oranı düŖtüğü zaman bu oran da indirilmektedir, meselâ, 1993 yılında enflasyon oranı %1800 olurken refinans oranı da %320 idi; 1994 yılında sırasıyla %1200 ve %200, 1995 yılında %158 ve %60.

Böylece, Kazakistan'ın iç finans piyasasında dövizin kredi finans tanzim etme mekanizmasının şiddetli yenilenmesi söz konusudur.

1995 yılının önemli sonucu, döviz piyasasının daha dinamik olması ve yeterince liberalizasyon getirilmesidir. Bu hususa, kuruluşların zorunlu olan döviz getirisinin satma oranının %50'den %30'a indirilmesi ve sonra bu kısıtlamanın ortadan kaldırılması olumlu etkiledi. Ulusal Bankanın (MB) Tenge kurunun belirlenmesinde katkısı sadece Tenge kurunun şiddetli dalgalanmasını engellemek amacıyla açık piyasa müdahalesi ile sınırlandırılmıştır.

1995 yılının sonuçları, döviz piyasasının nispeten istikrarlı olduğunu söylemize imkan vermektedir. 1995 yılı Tenge'nin devalüe oranları dolara göre %17.8, Marka göre %27.4, rubleye göre %14.7'dir.

Nispeten devalüasyonun düşük seviyesi, Tenge işlemlerinin (mevduatlar, kıymetli evraklar) reel getirisinin döviz işlemlerinin getirisinden % 15-20 daha yüksek olmasının önemli sebeplerinden biri oldu.

1995 yılının borsa ve nakit döviz piyasasının üstünlük eğilimi, 1994 yılının sonunda başlayan Tenge stabilizasyonu ve pozisyonların sağlamaştırılması idi. Bu süreç, borsa döviz piyasasının pekleştirilmesi ile birlikte geçti. Kazakistan Ulusal Bankası (MB) tarafından düzenlenen yeterince sert para politikası da döviz kurlarının Tenge'ye göre şiddetli dalgalanmasını engelledi.

1995 yılı Mayıs ayının yarısına kadar döviz müzayedeleri haftada üç defa olarak düzenlenmişti; onların sonuçlarından Ulusal Banka Tenge'nin resmi kurunu belirlemekteydi. 15 Mayıs'tan itibaren yeni düzenlemeler sonucunda döviz müzayedelerinin her gün uygulanmasına karar verildi. Bu kademe, döviz piyasasının mevsimli canlanması ile haftalık dolar satışlarının miktarını ortalama 34 milyondan 46 milyona kadar yükselmesine neden oldu.

1995 yılında Kazakistan Bankalar arası Döviz Borsası'nda işlem sonuçları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 2.1 .KBDB'nin İşlem Hacimleri

YIL	1994	1995	
Döviz Cinsi	<i>SATIŞ HACMI</i> (X1000)	<i>SATIŞ HACMI</i> (X1000)	DEĞİŞİM ORANI,%
DOLAR	1006170	1814925	80.38
MARK	12690	59460	368.56
RUBLE	427103000	734258000	71.92

1996 yılı döviz piyasasının gelişme yönü, döviz riskleri "hedgering" enstrümanlarının gelişmesi ve "forward" kambiyo işlemlerinin büyümesi, bankalar arası piyasanın mükemmelleştirilmesi doğrultusundadır.

İlk olarak, döviz piyasası ile rekabette bulunan menkul kıymetler piyasasının uygulanmasına yönelik tedbirler alınmalıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, ticari bankaların konvertibl dövizlere talebi, enflasyon oranlarının reel olarak azalmasından ve buna bağlı olarak refinans oranının azalmasından dolayı kısıtlanabilir. Ancak bu, bankaların kendi kaynaklarının sağlam alternatif yatırımı olduğunda gerçekleşebilir. Mesela, Rusya'da yeterli seviyede gelişmiş menkul kıymetler piyasa-

sı (vauçerler, mevduat sertifikaları, hisse senetleri, tahvil ve bono piyasası) mevcuttur ve bunun sonucu olarak ticari bankaların kambiyo işlemleri miktarı azaldı, bankalar kaynaklarını hazine bonoları piyasasına aktardı.

III. Konvertibilite Sorunları ve Uluslararası Ödeme Mekanizması

3.1. Temel Konvertibilite Sorunları

Tenge'nin konvertibilitesi, bütün ekonomik mekanizmanın yenilenmesi ve normal faaliyette bulunan piyasanın oluşmasına bağlıdır.

Piyasa mekanizmalarının ve yapılarının gelişme düzeyi açısından, milli ekonomik birimlerin uluslararası pazarlarda yeterli rekabet gücüne sahip olmadığından ve başka sebeplerden dolayı, öncelikle uygulanması gereken milli program, Tenge'nin iç istikrarlılığına ve kısmen dış konvertibilitesine yön vermesi gerekir.

Dünya ekonomik tecrübesi gösterdiği gibi, konvertibiliteye geçiş yolu döviz kısıtlamalarının, (ticari ödemeler ve yabancılar için ulusal parayı hem ülke içinde hem de ülke dışında harcamalar yapılması izni dahildir.) tedricen yumuşatılmasından geçmektedir. Böyle uygulamalarla, ülke içinde oturmayanlara (ülke vatandaşı olmayanlara) büyük kısıtlamalar yapılmıştır. Yeni uygulamalara göre, temsilcilik ofisleri de dahil olmak üzere Kazakistan içinde kendi temsilcilikleri bulunan yabancı tüzel kişiler, temsilci bankalarında veya Kazakistan yetkili bankalarında ihracat ithalat işlemlerini karşılamak amacıyla döviz ya da Tenge hesabı açabilirler ("T" tipi). Yatırım faaliyetlerini karşılamak için ülkede oturmayanlar (ülke vatandaşı olmayanlar) temsilci bankalarda özel yatırım hesaplarını açabilirler ("I" tipi).

Yabancı sermayenin ülke içine girmesinin büyük önemi vardır. Döviz piyasasının oluşturulma zorlukları bu önemi artırmaktadır. Meselâ, 1993 yılında mal ve hizmet ihracatı (Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Komitesinin verdiği verilerdir.) 1481.8 milyon dolara ulaştı, bunun içinde 322.9 milyon dolar takas işlemleri ve 20 milyon dolar kliring hesaplarıdır. Reel döviz girişi ise sadece 767.2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tenge'nin konvertibilite programı başka objektif hususları da hesaba katmalıdır. Bu programın gerçekleşmesine yönelik prensipleri ve aşamaları şöyle sıralayabiliriz.:

-Ulusal para piyasasının sağlanması ve iç ödemelerde Tenge kurunun istikrarlı hale getirilmesi ve yabancı sermayenin girişi için elverişli şartların sağlanması;

-Ticari ve döviz kısıtlamalarının hafifletilmesi ve rezident (vatandaş) olmayanlar için ticari işlemlerde Tenge'nin kullanma imkanlarının artırılması;

-IMF ile anlaşılan belli döviz kısıtlamalarını kullanarak cari işlemlerde kısmi dış konvertibilitenin sağlanması;

-Dış Ticaret dengesinin sağlanmasında diğer işlemlerin-sermaye ve kredi hareketleri dahil-kullanılması;

-Tenge'nin iç ve dış konvertibilitesinin tam olarak sağlanmasıdır. Bu da iç ve dış fiyatlar arasındaki farklılıkların gittikçe azalmasından, döviz kısıtlamalarının ortadan kalkmasından ve dövizin serbest piyasasının oluşmasından, en iyi dünya teknolojileri kullanma imkanının sağlanmasından, toplumumuzun dünya standartlarından farklılıklarının azalmasından ve uluslararası sahada ihtisaslaşmamıza bağlı olarak meydana çıkacaktır.

3.2. Uluslararası Ödemeler Mekanizması

Uluslararası ödeme sisteminin problemleri, dış ekonomik faaliyetlerimizin çoğu ulusal para birimleri konvertibilite olmayan ülkeler ile yapıldığından dolayı ülkemiz için büyük bir önem taşımaktadır. Eski SSCB ülkeleri, karşılıklı ödemeleri SKD'ye çevirmeden dolayı büyük zararlar görmektedir.

Batı Avrupa ve başka ülkelerin tecrübesini hesaba katarak eski SSCB ülkelerinin en optimal olarak -yeni uluslararası ödemeler sisteminin oluşturulması- programının gerçekleştirilmesi gerekir. Programın son amacı, konvertibl olmayan dövizlerden konvertibl olanlara ve çok dövizli ödeme (hesaplama sisteminden tek dövizli ödeme) hesaplama modeline geçmektir.

Bu programın önemli bölümleri ve prensipleri maddeler halinde böyle sıralayabiliriz:

- İlk aşamada iki taraflı döviz ödeme anlaşmalarını kabul etmek gerekir. İlk olarak bizim önemli ticari partnerimiz Rusya ile ve diğer komşu ülkeler ile anlaşmaların yapılması gerekir. Bu anlaşmalara göre, karşılıklı ödemeler ve hesaplamalar ulusal dövizin kullanılması ile yapılır, dış

ekonomik birimlerin kendi aralarında merkezi olmayan anlaşmalar imzalanır;

-Fiyat döviz ve ödeme döviz olarak anlaşmaya giren herhangi bir ülkenin kullanılması (tarafların seçimine göre);

-Katılımcı dövizlerin eşit statüsünü desteklemek için onların anlaşılmalı kurlar ile birbirine serbest ve sınırsız çevrilme imkanının sağlanması;

-Gerektiğinde dış ticaret kotalarının limitlerine göre satılan döviz dış ticaret anlaşmaları ile karşılamak için engelsiz alma garantisine sahip olurken, dış ekonomik mübadele tarafları zorunlu olarak yabancı partnerin dövizinde kazanan geliri kendi ülkesinin temsilci bankalarına satılmasıdır. (şu anda ihracat gelirlerinin %90'ı Kazakistan Bankalararası Döviz Borsası'nda satılmaktadır);

-Eşit olan karşılıklı taahhütlerin ve alacakların ulusal döviz ile karşılanması, hesapların son saldosu SKD ile tanzim edilmesidir;

-Belli süre sonra ikili hesaplamaların ve ödemelerin, çoklu hale çevrilmesi (ödeme birliği oluşması ve bu birliğin para birimi bazında gerçekleştirilmesi);

Çok taraflı ödemelerin derinleşmesi, dış ticaret muhasebesine katılan dövizin karşılıklı konvertibilite rejiminin sağlanması arttırdığından, döviz kısıtlamalarının hafifletilmesi ve ortadan kalkması, ülkelere tek dövizli ödeme modeline geçme imkânı sağlayacaktır.

Sonuç

Kazakistan'ın dış ekonomik hedeflerinden biri, uluslararası döviz işbirliğine katılmak, uluslararası kredi kurumlarının üyesi olmak ve genel olarak uluslararası finans sistemine girmek idi. Bu amacın gerçekleşmesi için gerekli tedbirler alındı. Dış ekonomik ilişkilerin liberalizasyon koşulları altında piyasa şartlarına uygun, kambiyo işlemlerinin kontrol ve tanzim etme mekanizması oluşturuldu.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin uluslararası finans sistemine girmesi gelişmiş ülkeler tarafından olumlu karşılandı. 1993 yılından itibaren birtakım devletlerin desteğiyle ülke, IMF, IBRD, EBRD gibi temel uluslararası finans organizasyonlarının üyesi oldu. Sonuçta, ekonominin dış kaynaklardan finanse edilmesi için gerekli olan miktar 1994 yılında 1 milyar dolar idi, bunun 193 milyonu IMF'den alınmıştı ve 513 milyon doları

dış ticari krediler idi; 1995 yılında bu rakam 1,5 milyar doları aştı.

ABD, Japon ve Avrupa Birliği'nden yılda 80 milyon dolar dolayında yardım alınmaktadır. 1992-1995 tarihleri arasında ülkenin çeşitli devletlerden aldığı krediler yaklaşık 2 milyar dolara ulaştı. Almanya, Türkiye ve İngiltere bu devletlerin en önde gelenleri.

Dünya Bankası, Kazakistan'a ekonomik reformların uygulanması için 1995'te 180 milyon dolar kredi verdi. Kazakistan, bu güne kadar Dünya Bankası'ndan toplam 556.8 milyon dolar tutarında kredi aldı.

Cumhuriyet 1995'te donör ülkelerden ve uluslararası finans kurumlarından 350 milyon dolar kredi almayı ve 1.35 milyar dolarlık direkt dış yatırım gerçekleşmesini hedefledi.

1995 yılının sonuçlarını belirterek, enflasyonun kontrol altına alındığını, pozitif bir ticaret

dengesi sağlandığını, altın rezervlerinin artırıldığını, dış borçlanmanın 2.7 milyar dolarda tutulduğunu ve temel bankacılık reformlarının uygulanmaya konulduğunu vurgulamak istiyoruz. 1995'te enflasyon %125'ten %50'ye düştü ve 1998'e kadar da %12'ye düşmesi beklenmektedir. 1994'ün son dokuz ayında Tenge'nin ABD doları karşısında 6 kat değer kaybetmesine karşılık 1995'te bu %5'te tutuldu. Şu ana kadar Kazakistan'a özellikle gaz, petrol ve madencilik sektöründe 2 milyar dolarlık yatırım yapıldı. Kazakistan'ın yeni yatırımlara yönelme çabaları sayesinde 1996 yılında diğer ülke ve kuruluşlardan 1.22 milyar dolarlık yeni kredi alma imkanı vardır.

Kazakistan, tüm BDT ve Doğu Bloku ülkeleri içinde önümüzdeki 10 yıl için en fazla yatırımı sağlayan ülkedir ve Birleşmiş Milletler verilerine göre de eski Sovyet ülkelerine yapılan toplam 103 milyar dolarlık yardımın 47 milyar doları Kazakistan'a yapılmıştır.

Tablo 1.1. 1994 yılında Tenge Kurunun Değişim Dinamikleri

Aylar	Dolar Kuru	Tenge Borsa Kurunun Dolarla Göre Düşmesi, % (Devalüasyon Tempoları)	Dolar Talebinin Göre Değişim İvmeleri, % (Kazakistan Bankaları arası Döviz Borsası İhalelerin Sonuçlarına Göre)	TEFE Değişim İvmeleri, % (Enflasyon Tempoları)
OCAK	6.31-10.71	69.7	105.0	3.0
ŞUBAT	10.71-11.58	8.0	25.3	40.0
MART	11.58-19.94	72.3	80.8	17.0
NİSAN	19.94-29.22	50.1	63.3	432.0
MAYIS	29.92-40.73	36.1	50.0	34.0
HAZİRAN	40.73-43.29	6.3	38.0	46.0
TEMMUZ	43.29-45.33	4.7	6.5	25.0
AĞUSTOS	45.33-46.16	1.8	3.2	13.5
EYLÜL	46.16-48.00	4.0	19.0	10.9
EKİM	48.0-49.55	3.2	23.0	20.1
KASIM	49.55-52.10	5.15	44.6	15.0

Tablo 1.2. Kazakistan Cumhuriyetinin Altın Döviz Rezervlerinin Artış İvmeleri, Yapısı ve Hacmi.

	1.01.1994		1.07.1994		1.08.1994		1.09.1994	
	ABD\$ milyon	%	ABD\$ milyon	%	ABD\$ milyon	%	ABD\$ milyon	%
1. Brüt Altın Döviz								
Rezervler(dış aktifler), toplamları onları içinde:	730.96	100.0	908.5	124.2	941.63	128.8	10002.4	137.1
1.1. Döviz rezervleri								
1.2. Altın ve diğer kıymetli metalleri 2. Ulusal Bankanın Dış Kreditorlardan Borçları 3. Net Altın Döviz Rezervleri	394.62	100.0	571.96	144.9	588.16	149.0	604.72	153.2
	336.34	100.0	336.09	99.9	353.47	105.1	397.76	118.3
	86.6	100.0	188.71	217.9	198.08	228.7	197.259	227.8
	664.36	100.0	719.34	111.6	743.56	115.4	805.221	125.0

Tablo 1.3. Kazakistan Cumhuriyetinin Dış Ticareti

Dönemler	İhracat, mil. dolar			İthalat, mil. dolar			Dış Ticaret Açığı mil. \$
	Komşu Ülkeler	Uzak Ülkeler	Toplam	Komşu Ülkeler	Uzak Ülkeler	Toplam	
I-94	217.4	401.65	619.05	115.0	594.00	709.69	-90.64
n-94	322.50	544.93	867.43	223.80	523.75	747.55	119.88
III-94	396.50	413.40	809.90	160.40	445.84	606.24	203.66
I-IV 95			5000.0			3800.0	1200.00

Tablo 1.4. Kazakistan Cumhuriyetinin Dış Ticareti

	Komşu Ülkeler, mil. \$	Rusya, mil. \$	Komşu Ülkeler, mlr. Tenge	Rusya, mlr. Tenge
İthalat	571.4	105.1	27.1	22.7
İhracat	57.9	5.8	37.6	30.3

Tablo 1.5. Dış Ticarete Yatırım Mallarının Payı

	Dolar, %	Tenge, %
İthalat	99.53	88.88
İhracat	88.42	93.97

KAYNAKLAR

C.ERTLESOVA, "Kazakistan Cumhuriyetinin Cari İşlemler Dengesinin Durumu", "Business Club" No 14, 26 Temmuz 1994

Milli Bilim Akademisinin Ekonomi Enstitüsü.
"Cumhuriyetimizin finans-kredi yapısı: Gelişme problemleri", Almatı, "rayan", 1995

Ulusal Banka'nın Haberleri. "Suhbat", NO 37, Eylül 1994
Kazakistan Cumhuriyetinin Dış Ekonomik İlişkiler Komitesinin Verileri

KBDB'nın Verileri
Kazakistan Cumhuriyetinin İstatistik Komitesinin Verileri
TİKA, Avrasya Dosyası, No36,38,57,59